

Иван Ковачевић

Ко је убио Џоа Магарца? *

Апстракт: У овом чланку се анализира настанак митског хероја америчке челичне индустрије – Џоа Магарца. Анализа се базира на изворном тексту Овена Френсиса (Owen Francis) из 1931. године и настоји да реши дилему – да ли је тај текст фолклорни или фејклорни. Аналитички поступак је вишестран и састоји се од поређења Франсисовог текста с фолклорним елементима из земаља усељења, конфронтирања значења легенде о Џо Магарцу са стварним интересима радника у челичанама и контекстуализацијом легенде у социјалне конфликте у челичној индустрији Пенсилваније на прелому деветнаестог и двадесетог века.

Кључне речи: Америка, Питсбург, индустрија челика, радници, имигранти, митски херој Џо Магарац

Како је рођен Џо Магарац?

С обзиром на то да се амерички цин из питсбуршких челичана, Џо Магарац, сматра и фолклорним и фејклорним херојем могло би се очекивати да постоје бар три приче о његовом рођењу: фолклорна, фејклорна и фолклористичка. Што се тиче ове последње, фолклористи сматрају да се родио у фејклорној причи и да се настанак Џоа Магарца једино може везати за 1931. годину и текст Овена Френсиса објављен у *Scribner's Magazine* у коме се први пут помиње Џо Магарац. Та, прва верзија приче о Џоу Магарцу, чији је аутор Овен Френсис, његово рођење смешта на неку гвоздену планину или у рудник гвожђа. У негацији фолклорног карактера Џоа Магарца, иницираном Дорсоновим увођењем појма "fakelore" и применом тог појма на Пола Банијона и Џоа Магарца, негирана је фолклорна основа овог лика, па је самим тим остао непознат његов настанак. Дефолкоризација Френсисове верзије саге о Џоу Магарцу

* Овај рад настао је као резултат рада на научно-истраживачком пројекту "Антропологија у двадесетом веку: теоријски и методолошки домети" који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије. (Број пројекта 147037)

учинила је да утврђивање треће варијанте настанка "Човека од челика" изгледа немогуће, јер ако нешто није фолклор онда не постоји ни фолклорна прича о рођењу Џоа Магарца.

Прича о Џоу Магарцу

Френсисова прича о Џоу Магарцу¹ започиње детаљним приказом припрема за такмичење које је организовао Стив Мештровић са циљем да победник у дизању терета добије његову ћерку лепу Мери. У такмичењу које се састојало из дизања гвоздених одливака, други одливач по тежини подигла су три такмичара: Ели Становски, Пит Пусић и неки човек из Џонстауна кога нико није волео јер је из конкурентског места. Када нико није успео да подигне трећи, најтежи одливач појавио се Џо Магарцац.

Био је виши од два метра, леђа су му широка као врата, шаке веће него шаке Елија и Пита заједно, врат као у бика, а мишице шире од нечијег струка. Џо је подигао најтежи одливач заједно са такмичарем из Џонстауна. Затим се представио присутнима: "Моје име је Џо Магарцац. (...) све што знам је да једем и радим као магарцац. Ја сам једини челични човек на свету. Погледајте..." Подигао је кошуљу и сви су видели да је стварно сав од челика. И руке и ноге и тело.

Када је Џо сазнао за награду, одбио је да узме лепу Мери објашњавајући да нема времена за седење код куће са женом, јер сво време проводи радећи у фабрици, да Мери заслужије бољег мужа, те да он примећује како се она "сва збуни" када погледа у Пита. Џо и Стив Мештровић су намигнули једно другом, а Мери и Пит су били срећни.

Џо је жељезничке шине правио голим рукама и то је радио тако брзо да је свуда око фабрике било све више и више шина што је довело до затварања фабрике на неколико дана. Када су радници поново дошли у фабрику, затекли су Џоа како седи у растопљеном гвожђу објашњавајући како не може да преживи затварање фабрике и да ће челик добијен његовим растопљењем бити најбољи челик икада направљен.

Етничке незгоде Џоа Магарца

За лик Џоа Магарца везане су бројне расправе о његовом етничком идентитету. То није нимало неочекивано с обзиром на америчко неразумевање усељеничких етничких релација у периоду стварања саге о Ма-

¹ O. Francis, The Saga of Joe Magarac: Steelman. *Scribner's Magazine*, November, 1931.

гарцу. Посебну околност чини општа одредница којом се означавала целина, састављена од неколико етничких група, која је чинила велики део радничке популације у Питсбургу у другој половини 19. и првој половини 20. века. Ради се о појмовима "Ханкис" ("Hunkies") и "Ханкитаун" ("Hunkietown") којима су обједињено означаване различите етничке групе као и локалитет на коме су живеле. У Вебстеровом речнику се наводи да је реч "Hunky" настала као алтерација од "Hungarian", а означава, углавном у понижавајућем смислу, особу која је или рођена у централној и источној Европи или је пореклом одатле.² Када се погледа етничка структура "Ханкиса" у једној од фабрика челичне индустрије у Пенсилванији 1919. године види се да Словаци, Мађари, Хрвати и Срби сачињавају више од половине радника неамеричког порекла.³ Када се томе дода да су раније усељени радници енглеског, ирског, шкотског, велшког, немачког и скандинавског порекла из исте фабрике обављали сложеније и боље плаћене послове, и да нису сматрани "странцима", за разлику од "Ханкиса", онда се види да четири етничке групе чине убедљиву већину становника "Ханкитауна".⁴ Стога је разумљиво што је једна од заједничких карактеристика, која обележава све четири етничке групе, довела до заједничког назива насталог као алтерација за "Hungarian". Заједничко Словацима, Мађарима, Србима и Хрватима у Пенсилванији је било држављанство, а сви су били држављани Краљевине Мађарске настале Аустро-Угарском нагодбом из 1867. године. Двострукост значења појма "Hungarian" је довела до великих забуна о етничком "пореклу" Цоа Магарца који је због тога одређиван као Мађар, као и потоњих расправа о његовом идентитету. Тако је К. Ројтер у чланку "Загонетка питсбуршког металца: Етнички идентитет Цоа Магарца"⁵ успешно показао да су ранија тумачења, по којима би Цо могао бити Мађар или Словак, нетачна. Усвајајући интервенцију Хрвата Георга Прпића, Ројтер закључује како је реч магарац хрватска и да, стога, Цо мора бити Хрват, остајући очито ускраћен за информацију да је реч магарац такође и српска, о чему је био обавештен Маршал Фишвик.⁶

Расправа о етничком идентитету Цоа Магарца у неком тренутку изгледа као да се ради о стварној историјској личности и да би испис из неке

² Merriam-Webster's Online Dictionary, S. V. Hunky

³ W. Z. Foster, *The great steel strike and its lessons*. B. W. Huebsch, Inc., New York 1920: op. cit. 195.

⁴ W. Z. Foster, op. cit. 196 – 197.

⁵ C. J. Reuter, *The Puzzle of a Pittsburgh Steeler: Joe Magarac's Ethnic Identity. The Western Pennsylvania Historical Magazine*, Vol. 63. No. 1. 1980.

⁶ M. Fishwick, *Sons of Paul. Folklore or Fakelore, Western Folklore*, Vol. 18. No. 4. 1959: 282.

матичне књиге рођених решио све дилеме. Учесници у расправи су, ипак, мислили да се ради о фолклорној творевини и да се тиме утврђује која је етничка групација креирала лик Џоа Магарца и тиме обогатила америчку митолошку сцену. Међутим, деконструкција приче о Џоу Магарцу и њено сврставање у "фејклорне" творевине је, бар на изглед, учинила беспредметним овакво истраживање. Ипак, за разумевање конструкције којом је настао лик Џоа Магарца, од великог је значаја само значење речи "магарац" тако да се етнички круг оних који ту реч разумеју свео на Србе и Хрвате.

У светлу оваквог стања језичке компетенције и његовог (не)познавања постају разумљиве забуне које су се јавиле кроз митотворачка лутања и разнолика нагађања о пореклу Џоа Магарца. Таква је, на пример, хипотеза мађарског књижевника из Питсбурга, Џорџа Сечкаја, изнета у његовим сећањима на причу о извесном Мађару, Ендрјуу Катони, који је од пастира у Мађарској, преко учесника у револуцији, стигао до улоге полицајца и службеника компанија чији је задатак био да шпијунира раднике због чега је био веома омрзнут и називан "Мађарон" и "Магарац".⁷ Без обзира што је вероватније да се радило у оба случаја о етнонимима "Мађарон" и "Мађарац", Фишвикова употреба Сечкајевих сећања је послужила за деконструкцију митологије настале после Френсисовог текста.

Фолклор или "фејклор"?

Дилема фолклор или фејклор, коју је поставио Ричард Дорсон,⁸ обавезно је присутна у сваком разматрању лика Џоа Магарца. Дорсонова анализа аналогних ликова као што су Пол Банијон или Џон Хенри и аргументи у прилог њиховом фејклорном пореклу, као и даља судбина коју је лик Џоа Магарца доживео у бројним литерарним обрадама, интересно инспирисаним било потребама компанија, било потребама државе, указују да се и Џо Магарац придружује фејклорној галерији ликова. Сваки фолклористички покушај тумачења се одбија о недоказивости Френсисовог писања, Блеоровог⁹ позивања на туђе раније забелешке или Карверовог¹⁰ навођења прича

⁷ M. Fishwick, *American Heroes, Myth and Reality*. Public Affairs Press, 1954: 172; Ch. Potter, Pittsburgh City Paper, 29.03.2000.

⁸ R. Dorson, *American Folklore*, The University of Chicago Press, Chicago, 1959; R. Dorson, *Folklore and Fakelore: Essays Toward a Discipline of Folk Studies*. Cambridge, Harvard University Press. 1976.

⁹ W. Blair, *Tall-Tale America: A Legendary of Our humorous Heroes*, Coward-McCann, New York 1944.

¹⁰ G. Carver, Legend in Steel. *Western Pennsylvania Historical Magazine*, Vol. 27. No. 3-4. 1944.

једног Ханкија. Међутим, у основи Дорсонове дихотомије лежи уверење о постојању "правог", "изворног" фолклора који настаје колективном креацијом групе и свако појединачно и организовано стварање може једино бити "фејклор" ("Fakelore"). Чак и када би дуализам фолклора и фејклора био тако једноставан, судбина многих фејклорских творевина показује да им се догодила фолклоризација и да су постале легитиман део колективног приповедања. У доба Дорсоновог постављања дихотомије, појам популарне културе и њеног односа са фолклором је био још ван домашаја фолклористичких размишљања, док је данас баш то разграничење често немогуће. О овом правцу фолклоризације фејклорне саге о Цоу Магарцу говори преглед развитка приче које прате Џ. Џили и С. Барнет,¹¹ што, пак, не искључује могућност преиспитивања њеног фолклорног потенцијала.

Анализа значења приче у историјском контексту и поређење са интересима радника, чији би херој Цо Магарац требало да буде, наводи на закључак да се ради о класичном фејклору компаније, што је теза Дорсона, Ричмана и Фишвика.¹² У основи стварања фејклорних хероја, сматра Дорсон, леже интереси капитала за које их креирају професионални списатељи ("money-writers"), а погрешну идеју о аутентичности ових "народних хероја" шире учитељи, библиотекари и јавност подстицани од таквих списатеља и њихових промотера.¹³ Иако је у тренутку јавне промоције приче о Магарцу, у Френсисовом тексту у *Scribner's Magazin* 1931. године, време великих и сурових социјалних турбуленција у Питсбургу, попут Хомстедске буне 1892. године било прошлост, а од Великог штрајка је прошла већ деценија, тензије између радника и компанија или синдиката и компанија биле су и даље присутне и потреба за таквим "компанијским фејклором" је била сасвим могућа. Ипак, као што не постоји фолклористичка евиденција о Цоу Магарцу пре 1931. године, тако не постоји ни наговештај документације која би потврдила Дорсонову тезу да се ради о производу Одељења за односе са јавношћу компаније "US Steel". Касније учешће компаније у прављењу дечјег стрипа о Цоу Магарцу¹⁴ говори о инструментализацији створеног лика, али не и о директном учешћу у његовом генерисању.

¹¹ J. Gilley – S. Burnett, Deconstructing and Reconstructing Pittsburgh's Man of Steel. Reading Joe Magarac against the Context of the 20 th century Steel Industry. *Journal of American Folklore*, Vol. 111. No. 442. 1998. Posebno 401– 407.

¹² R. Dorson, op. cit.; H. Richman, The Saga of Joe Magarac, *New York Folklore Quarterly*, Vol. IX, No. 4. 1953. M. Fishwick, Sons of Paul. *Folklore or Fakelore, Western Folklore*, Vol. 18. No. 4. 1959: 282.

¹³ R. Dorson, *American Folklore*. The Univeristy og Chicago Press, Chicago, 1959. 4. i 215.

¹⁴ R. Dorson, op. cit. 216.

У недостатку поузданих докумената могуће су обе хипотезе о настанку приче, с тим што је досадашња анализа значења давала више изгледа фејклорној тези с обзиром на неподударност интереса радника и неограниченог рада Џоа Магарца. Међутим, постоје елементи саге који говоре у прилог тези о фолклорном пореклу и, накнадном, великом фејклорном обрту.

Овен Френсис као фолклориста

Једно од питања на које овај текст покушава да одговори јесте да ли је Френсисова прича о Џоу Магарцу прави фејклор или је потпуна фејклоризација наступила у каснијим варијантама. Стога нужно садржи детаљнију анализу Френсисове верзије саге о Џоу Магарцу.

Сам Овен Френсис¹⁵ је био писац сценарија и кратких прича, који је радни век започео у челичанама Пенсилваније, да би се после учешћа у Првом светском рату и опоравка од тровања бојним отровом, те школовања на универзитету у Калифорнији и првих неуспеха са филмским сценаријом, вратио у Пенсилванију. Разочаран суперсофистицираним Холивудом вратио се међу Ханкије и Пољаке који "разумеју живот". Описујући његове намере Фишвик каже да је Френсис "мада није имао ни формалног интереса нити контакта са фолклором одлучио да измисли митског челичног хероја" и да је то учинио да би продао причу.¹⁶ Сличан мотив Френсису приписује и Дорсон квалификујући га, уз друге творце фејклорних хероја, као писца за новац ("Money Writers") у чијој се детињастој фантазији стварају ликови попут Џоа Магарца.¹⁷

Поставља се питање да ли је после овако јасног диференцирања Френсисових текстова од фолклора уопште могуће довести у питање фејклорни карактер његове "Саге о Џоу Магарцу". Да би се одговорило на ово питање потребно је "Сагу" сагледати у контексту америчке фолклористике прве три деценије двадесетог века и, потом, утврдити да ли постоје елементи фолклора у Френсисовом тексту.

У тренутку када је Френсис писао "Сагу о Џоу Магарцу" америчка фолклористика је била у великој мери заснована на аматеризму и енту-

¹⁵ M. Fishwick, Sons of Paul. *Folklore or Fakelore, Western Folklore*, Vol. 18. No. 4, 1959. 280-281.

¹⁶ Као доказ Френсисових намера Фишвик наводи како је месец дана после изласка саге о Џоу Магарцу у *Scribner's Magazine* изашла још једна прича из истог мислеа о погибији Joe Zimmich-а који је такође био супер-радник попут Џоа Магарца. (M. Fishwick. loc.cit.)

¹⁷ R. Dorson, op. cit. 215.

зијазму. Веома су биле мале могућности едукације фолклориста. Према истраживању Р. Богса из 1940. године у ранијем периоду је могућност концентрисаних студија фолклора постојала на свега четири универзитета у Америци, а свега двадесет три универзитета су имала курсеве из фолклора од којих се већина односила на баладе.¹⁸

Када се Френсисов текст сагледа у овом оквиру добија се нешто другачија слика. Прво, Френсис говори о свом животу и активном запошљавању у челичанама Пенсилваније и позивајући се на примарно искуство, наводи да је много пута чуо како многи радници словенског порекла називају једни друге "магарац"¹⁹ Френсис даље наводи како је многе вечери проводио у кућама Ханкија и како је имао срећу да више пута слуша о Цоу Магарцу, што представља опис ситуација који, као опис теренског рада, не би изоставили фолклористи његовог доба.²⁰ Следећи Френсисов поступак, који не одступа од фолклористичке праксе, указивање је на формалну сличност (и разлику) коју сага о Цоу Магарцу има са причама о Полу Банијану или Олд Стормалонгу. Френсис 1931. године није могао знати за фејклорно порекло Пола Банијана које је Дорсон утврдио неколико деценија касније.²¹ Треће, сасвим регуларни фолклористички поступак, који се среће у Френсисовом тексту, покушај је да се сазна да ли постоје стварне везе приче о Цоу Магарцу са фолклором било које земље из које долазе Ханкији. "Колико сам ја био у стању да пронађем – пише Френсис – не постоје опипљиве везе приче о Цоу Магарцу са фолклором земаља из којих су Ханкији дошли у Америку"²² У овом последњем покушају се огледа непостојање целовитог фолклористичког образовања, додуше веома ретког у Америци првих деценија двадесетог века. Резултат Френсисовог тражења веза је очекиван када се траже аналогije целине, када се траже идентични ликови у фолклору земаља из којих стижу радници у пенсилванијске челичане. Међутим, када се потраже елементи који су бриколирани у нову, функционалну целину онда се може добити другачија слика.

У Френсисовој причи о Цоу Магарцу препознаје се неколико таквих елемената који егзистирају у фолклору "старог краја". То су тешки за-

¹⁸ R. Boggs, Folklore in University Curricula in United States. *Southern Folklore Quarterly*, Vol. 4. 1940.

¹⁹ O. Francis, op. cit. 505.

²⁰ Френсис веома пластично описује своје "теренско" искуство у самој фабрици или на брду које се изнад ње налази, или, најчешће, у "Агнесиној кухињи где је седео са својим пријатељима Ханкијима". (O. Francis, loc. cit.)

²¹ R. Dorson, Paul Bunyan in the news, 1939 – 1941, *Western Folklore*, Vol. 15. No.1. No.3. No.4, 1956; R. Dorson, *American Folklore*. Univ. of Chicago Press, Chicago 1959: 216 – 226.

²² O. Francis, loc.cit.

даци којим се осваја млада, победа на таквом такмичењу коју неко остварује у корист другог и мотив "гвозденог човека". То што се ови мотиви могу пронаћи у фолклору других европских народа није од значаја с обзиром да је за причу о Џоу Магарцу једино релевантно да постоје у фолклору оних етничких група унутар Ханкија које у својим вокабуларима имају реч "магарац".

Тешки задаци којима се осваја млада се јављају у различитим облицима: од витешких двобоја до надмудривања и од прескакања високих препрека до гађања луком и стрелом. Двобоји и тешки физички задаци се налазе у познатој епској песми "Женидба Душанова"²³ док су надмудривања са оцем девојке или самом девојком присутна у многим приповеткама из збирки Вука Караџића.²⁴

У бајци "Краљ и чобанин", коју је Вук Караџић објавио 1853. године, тежак задатак којим се осваја млада обавља помоћник и по обављеном послу уступа младу другом. Тако чобанин, који се надметао у мудрости са краљем и освојио принцезу, после остварене победе каже:

"Ја сам те доста преварио, него дај ђевојку, ја сам је заслужио. Цар не могне ни куд ни камо, него чобану да ђевојку, а чобан је да богату чоеку, а богат чоек да чобану силно небројено благо."²⁵

На исти начин је поступио Џо Магарац после победе на такмичењу, које је организовао Стив Мештровић, када је уступио лепу Мери Питу Пусићу, намигнувши Мештровићу уз напомену како он сам нема времена ни за шта друго осим за посао и како је приметио како се Мери збуни чим погледа у Питу.²⁶

У бајци "Гвозден човјек"²⁷, коју је Вук Караџић забележио пре 1853. године, главни лик бајке (царев најмлађи син) је ожењен са жабом која се касније претворила у прелепу жену изазивајући љубомору код свекрве. Царица (свекрва) је наговорила цара да сину поставља тешке задатке које он решава уз помоћ свог таста који се налази у бунару из кога је била извађена и његова жена (жаба). После два задатка испуњена уз помоћ таста, царев најмлађи син добија трећи задатак:

²³ В. Стеф. Караџић, *Српске народне пјесме*. Беч 1845.

²⁴ В. Стеф. Караџић, *Српске народне приповјетке*. Беч 1853; В. Стеф. Караџић, *Српске народне приповјетке*. Беч 1870.

²⁵ В. Стеф. Караџић, *Српске народне приповјетке*. Беч 1853.

²⁶ О. Francis, *op. cit.* 509.

²⁷ В. Стеф. Караџић, *Српске народне приповјетке*. Беч 1870. О значењу бајке "Гвоздени човек" постављеној у контекст "свадбених провера" види Д. Антонијевић, *Значење српских бајки*. Београд 1991. 46-68.

"После некога времена опет дозове цар најмлађега сина, па му рече: 'Ја чујем да се ти хвалиш да можеш довести гвоздена човека.' Он се сиромах стане одговарати, да то није никад ни помислио, али цар: 'Ни речи више; него ако то не урадиш, на теби нема главе.' Онда он сиромах отиде к жени својој плачући, а жена кад види где плаче, пита га: 'Што плачеш?' А он јој каже шта је и како. Онда му она рече: 'Иди опет на бунар, па вичи: 'Шура, шура', он ће се одазвати и срдиче се па ће ти рећи: 'Аратос и такога зета.' Али ти му кажи: 'За Бога! невоља ме тера!' па му приповеди све редом.' Он послуша жену, отиде на бунар, па стане викаати: 'Шура, шура!' Он се срдито одзове: 'Аратос и такога зета, шта ћеш опет?' А он му одговори: 'За Бога, шура, невоља ме тера; иште отац да му донесем гвоздена човека, да се с њиме разговара.' Онда му шура одговори: 'Почекај мало; сад ћу ја изаћи, али се немој препадати ни стравити.' Кад мало час, али ето ти гвоздена човека. Велики је, страшан је! Вуче буцу за собом, све оре земљу, иде за њим бразда као да осам волова оре. Кад цар издалека угледа где иде гвозден човек, он се поплаши, те затвори дворове, па побегне на горње чардаке, и затвори се. Кад дође гвозден човек, стане лепо на вратима лупати да му отворе, а кад види да нико не отвора, он бубне песницом у врата, а врата се одмах на двоје распадне, тако отвори редом сва врата и дође пред цара. Кад дође пред цара, запита га: 'Шта си ме звао?' А цар ћути као нем. 'Та шта ти имаш са мном?' рече гвозден човек, па га зврцне у чело, а цар одмах душу испусти. Онда гвозден човек узме зета свога па га постави за цара, и тако је најмлађи син са својом женом царовао до свога века."

Ниједном од ових елемената, па чак ни оном који описује дивовског гвозденог човека, не треба придавати пресудан значај у конструисању приче о Цоу Магарцу. Та прича је прављена из сасвим других потреба од оних које су стварале народне песме и приповетке, али су елементи "старог" фолклора, који су били "при руци", могли послужити за градњу приче о новом свету и о сасвим новим социјалним ситуацијама.

Цо Магарац у типологијама радничких прича и социјалних типова

Легенда о Цоу Магарцу је пример како је могуће да се лик, који у себи садржи особине дијаметрално супротне одређеној социјалној групи, намеће тој групи као њен "херој". Цо Магарац је оличење антирадничких интереса, што је констатовано у једном броју аналитичких радова о њему, па и у самим митотворним текстовима где је један од митотвораца констатовао како брзи рад ствара непријатељство осталих радника.²⁸ Џ. Џили и С. Бар-

²⁸ У верзији Волтера Блера из 1944. године, која је заснована на белешкама сакупљача фолклора при Works Progress Administration, Џ. Рајта, садржан је и разговор, са помирљивим завршетком, Цоа Магарца са колегама радницима који му замеру на његовим радним навикама. (J. Gilley – S. Burnett, op. cit. 401.)

нет констатују да је "магарац симбол нечега што радници сматрају бесловесним супер-радником"²⁹ Они, покушавају да сагу о Џоу Магарцу сврстају у типологију радничких прича Џека Сантина,³⁰ који уочава три основна типа радничких прича: а) приче упозорења у којима се говори о томе како неприлично понашање доводи до негативних последица, б) приче о довитљивцима који својом довитљивошћу варају новајлије или компромитују ауторитет надређеног и ц) приче о херојима рада које, између осталог, хвале и физичку снагу радника. Џ. Цили и С. Барнет констатују да Џо Магарац, само на први поглед, припада категорији хероја рада које краси физичка снага. Те радничке приче су, према Сантину, засноване на томе што јунак људске способности доводи до крајњих граница, попут градитеља пруге Џона Хенрија, који је према класичном тумачењу балада умро од последица такмичења са машином. И Џон Хенри је, као и много познатији "дрвосеча" Пол Банијан, био предмет посебне анализе у циљу утврђивања фолклорно-фејклорне природе.³¹

У причи о бежању од растопљеног гвожђа ради се о преувеличавању и достизању тих граница, али у хуманим ограничењима. Та прича, коју наводи Маршал Фишвик, о човеку који је незаштићен ушао у простор у који је покуљала ужарена маса и који је, потом, бежећи "оборио" светски рекорд у спринту, причала се у градовима челика где су се ценили физичка снага и издржљивост.³² Због тога је, сматрају Цили и Барнет, за разумевање Џоа Магарца пресудан елемент фантастике, с обзиром на то да он није човек, већ је "направљен од челика" те стога представља пре свега "збир нечега што би капитал желео од своје радне снаге, а не хероја радног народа".³³

Џо Магарац је супротност ономе чему су тежили радници-имигранти и свесно се определио за живот у екстремно лошим условима у којима су живели стварни имигранти и из којих су желели да изађу борећи се у

²⁹ J. Gilley – S. Burnett, op. cit. 397.

³⁰ J. Santino, Characteristics of Occupational Narratives, *Western Folklore*, Vol. 37. No. 3. 1978.

³¹ R. Dorson, The Career of "John Henry", *Western Folklore*, Vol. 24. No. 3. 1965: 155-163.). Према најновијем тумачењу историчара Скота Нелсона, Џон Хенри је био робијаш на принудном раду и умро је од последица силикозе тј. тровања прашином минерала приликом вишегодишњег бушења тунела. (S. Nelson, *Steel Drivin' Man: John Henry: the Untold Story of an American Legend*, Oxford University Press, 2006).

³² M. Fishwick, op. cit. 172 – 173. Очито је да ова прича о бежању од ужареног челика садржи, примарно, мотив Сантинових прича о упозорењу, али и елементе прича које хвале физичку способност радника.

³³ J. Gilley – S. Burnett, op. cit. 398.

Хомстедској побуни 1892. године³⁴ или Великом штрајку 1919. године³⁵. Он је, такође, одбио могућност да се ожени и заснује породицу чиме је, заправо, потпуни антипод америчком стандарду који представља идеал радника-имиграната.³⁶

Стога, Цо Магарац није могао бити митски херој питсбуршких радника-имиграната већ би пре одговарао лику Ниткова и то подврсти "Renegade" у типологији Орина Клапа.³⁷ Са друге стране, подсмех који је упућен Цоу Магарцу приближава га типу Луде и то подврсти "Обична луда"³⁸, за коју Клап каже да је наивна, проста, безосећајна и карактеришу је смешни промашаји, комичне фрустрације, несхватљиво понашање и чињеница да је остали могу лако искоришћавати. Што се тиче типа хероја у америчкој култури у Клаповој класификацији³⁹ подврста, Цо Магарац би припадао типу Мученика, али мученика за ствар компаније, а не права радника.

Хумористички или митски јунак

У већини аналитичких текстова о Цоу Магарцу на неки начин је констатована хумористичка нота. Почевши од "гаргантуовске ћуди" о којој говори Дорсон, па до текста Џ. Џили и С. Барнет у коме аутори истичу да се ради о "сатиричном лику", констатују се елементи хумора који остају без објашњења. У случају класичних фејклорних конструкција творац се највероватније не би упетљавао у компликовану семантичку

³⁴ Непосредан извештај о Хомстедској побуни налази се у књизи А. Г. Burgoyne, Homestead. A complete history of the struggle of July, 1892, between the Carnegie steel company, limited, and the Amalgamated association of iron and steel workers. Rawsthorne engraving and printing co., Pittsburgh, 1893. Комплетна књига се налази на сајту <http://digital.library.pitt.edu>.

³⁵ Одмах по завршетку Великог штрајка појавиле су се бројне публикације синдикалне и црквене провенијенције које су детаљно описале догађаје за време штрајка као што су: Report on the steel strike of 1919, by the Commission of Inquiry, Bishop Francis J. McConnell, chairman, The Interchurch World Movement, Harcourt, Brace and Howe, New York, 1920. или W. Z. Foster, The great steel strike and its lessons, B. W. Huebsch, Inc., New York 1920.

³⁶ J. Gilley – S. Burnett, op. cit. 399.

³⁷ O. E. Klapp, American Villain-Types, *American Sociological Review*, Vol. 21, No. 3. 1956: 337-338.

³⁸ O. E. Klapp, The Fool as a Social Type, *The American Journal of Sociology*, Vol. 55. No. 2. 1949:157.

³⁹ O. E. Klapp, The Creation of Popular Heroes, *The American Journal of Sociology*, Vol. 54. No. 2. 1948: 137.

игру коју носе речи "магарац" ("Jackass") и "мазга" ("mule"). Већ је сам Френсис имао тај проблем наводећи да је став, по коме је "магарац" комплимент, изазивао смех, што је убедљиво потврдио Ричмен, који је на терену закључио да се "реч магарац никада не користи без поруге". Стога се Џоово презиме пре може приписати фолклорном него фејклорном избору. Фејклорни избор би избегао негативне конотације презимена јунака кога треба наметнути радницима-имигрантима, док је фолклорни избор интенционалан јер је остале ликове у причи назвао сасвим обичним (скоро сасвим хрватским) презименима Мештровић и Пусић. То значи да је у презимену Магарац садржана семантика речи "магарац", која је, примењена на људе, потпуно подругљива.⁴⁰ У научним речницима је реч "магарац" одређена као "као псовка чељадета слабе памети"⁴¹ и као "Онај који чини глупости, будалаштине, глуп, умноограничен човек, глупак ... б) тврдоглав, јогунаст човек."⁴²

Семантика презимена главног јунака је, дакле, преточена у подсмех према некоме ко нема других задовољстава осим рада и ко се декларише као неко ко за друге ствари нема времена. Епизода приче о Џоу Магарцу у којој он одбија женидбу са "лепом девојком", значи одбија нешто што је сан сваког младог "Ханкија", још више подцртава подсмех који се односи на Џоову преданост послу. Исто важи и за сам крај приче где се Џо убија и то не зато што је он остао без посла већ зато што је фабрика престала да ради.

Разматрајући однос саге о Џоу Магарцу према Сантиновој типологији радничких прича, Цили и Барнет одбацују могућност да се ради о типу приче о довитљивцу уз опаску да "ако је то прича о довитљивцу онда је насамарен Овен Френсис"⁴³ Колико је Френсис насамарен, а колико је заправо његов текст послужио за велики заокрет у причи о Џоу Магарцу, остаје питање на које се може посредно одговорити.

Џо Магарац и Холанђанин Шмит (Фредерик Тејлор)

Цили и Барнет су у тексту о деконструкцији и реконструкцији питсбуршког "Човека од челика" навестили могућност посматрања лика Џоа Магарца у светлу Тејлорове научне организације рада. Они се позивају на Тејлора у опису радничке реакције на монотону и тешку радну

⁴⁰ Ц. Цили и С. Барнет констатују да је корпоративна верзија покушала да изврши трансформацију магараца у мазгу ("Mule") као мање подругљив опис.

⁴¹ Рјечник Hrvatskog ili Srpskog jezika JAZU, 26. Zagreb 1907. S.v. magarac

⁴² Речник српскохрватског књижевног језика, САНУ, књ. XI. Београд 1981. S.v. магарац

⁴³ J. Gilley – S. Burnett, op. cit. 397.

улогу и на његов опис радничког успоравања рада које је назвао "војничким понашањем".⁴⁴ Међутим, значај укључивања Тејлоровог дела и тејлоризма уопште у разматрање питсбуршког "Човека од челика" је далеко већи. Чињеница је да је Тејлор прве кораке "научне организације рада" учинио у Пенсилванији и то баш у индустрији челика, мада не у Питсбургу већ у Џонстауну и Бетелхему, другим центрима пенсилванијске челичне индустрије, усмерава на историјски паралелизам радничких побуна и штрајкова и увођења тејлоровских принципа у производњу.

Описујући један од својих првих покушаја увођења принципа "научне организације рада" у Бетелхему на почетку шпанско-америчког рата 1898. године, Тејлор пише како је први корак био "научно одабирање" радника.⁴⁵ Пошто је претходно дефинисао циљ тако да са 12 и по тона утовареног сировог гвожђа дневни учинак радника подигне на 47 тона, Тејлор је пажљиво посматрао раднике који су старом техником утоваривали 12 и по тона за надницу која је износила 1,15 долара. Прво је издвојио четворицу и пажљиво проучио сваког од њих испитујући прошлост, карактер, навике и амбиције да би изабрао Холанђанина кога је назвао Шмит. Посматрајући га, уочио је да се свакодневно враћа са посла пешке сасвим свеж као што је и дошао ујутро, да је уз важећу надницу уштедео новац и купио мало земље на којој гради кућу и да је веома "шкрт" то јест да цени сваки зарађени долар. У дијалогу који је водио са Шмитом, детаљно наведеном у "Принципима научног менаџмента" из 1911. године, Тејлор је инсистирао на његовом самопоштовању као мотиву за прихватање крајње дисциплинованог рада са скоро четири пута већим обимом, а за 60 процената већу зараду. Шмитово постигнуће у утоваривању сировог гвожђа постало је мерило за све остале:

"Када радник ујутро дође у фабрику узима из ормана означеног његовим бројем два листића. На једном листићу пише које алатке треба тог дана да задужи из складишта алата и где да започне рад и други, на коме је историја његовог рада претходног дана; шта је урадио тог дана, колико је зарадио итд. Многи од радника су били странци и нису знали да читају и пишу, али су већ на први поглед знали каква је суштина извештаја, јер је жути листић указивао раднику да претходног дана није у потпуности испунио свој задатак и обавештавао га да тог дана није зарадио 1,85 долара и да ће само људима који раде за пуну цену бити допуштено да остану у тој групи. (...) Када би радник добио бели листић он је знао да је све у реду, а ако би добио жути, схватио би да мора боље да ради или ће бити премештен на неку другу врсту рада."⁴⁶

⁴⁴ J. Gilley – S. Burnett, op. cit. 398.

⁴⁵ F. W. Taylor, *The Principles of Scientific Management*, 1911: 43 – 48.

⁴⁶ F. W. Taylor, op. cit. 68 – 69.

На овај начин је специјално одређен и обучен радник постао мерило рада свих, а његов учинак постајао норма на основу које се одређује надница. У основи Тејлорове "научне организације рада" се налази принцип мерења према најбољем, најјачем, најбржем, најспретнијем што непосредно угрожава све остале, те је стога постао и извор и мета синдикалних организација.

Још за Тејлоровог живота дошло је до државне и политичке расправе о његовом систему фаворизовања најбољих радника. Када су се против увођења Тејлоровог начина мерења времена неопходног за одређени посао побунили запослени у државној фабрици топова у Вотертауну⁴⁷, образован је конгресни комитет који је испитивао ситуацију укључујући испитивање и самог Тејлора. На Тејлорово образлагање да "првокласни људи" профитирају од његовог система, председавајући овог анкетног одбора Вилијам Б. Вилсон га је наглашено упитао о судбини оних који нису "првокласни".⁴⁸ Радничка и синдикална борба против тејлоризма обележила је двадесети век у индустријским земљама, почевши од индивидуалног протеста, затим колективног бунта каква је била Хомстедска буна 1892. године до великих штрајкова од којих је најпознатији онај из 1919. године и снажног синдикалног организовања у првој половини двадесетог века.

Тејлоров појам "првокласних људи" и његов опис карактеристика Шмита и дрла кроз који је Тејлоров изабраник и супер-радник прошао, дају могућност једног другачијег тумачења настанка лика Џоа Магараца. Сасвим је могуће замислити да је неки други Шмит, по имену Џо, снажан, послушан и мотивисан већом надницом стварао норму учинка за остале. Неписмени Ханкији, који су из боја цедуља сазнавали да ли су испунили норму или не, према супер-раднику Џоу су гајили нескривено непријатељство, називајући га погрдним именима на свом језику. Из такве ситуације је, сасвим лако, могла настати, наизглед, нерешива ситуација у којој се потоњи раднички идол и херој назива "магарац" ("Jasskass") са којом ни каснији митотворци у служби компанија, нити фолклористички аналитичари нису могли да изађу на крај. На овај начин Френсисови информатори добијају на веродостојности, што не умањује Френсисову улогу у стварњу основе "радничког хероја" који делује у интересу компанија. Питање да ли је "магарац" типолошка одредница за супер-радника, који уз тејлоровске методе ствара изузетно високе норме учинка, или је тек неки конкретни "Шмит" од стране Ханкија хрватског

⁴⁷ H. G. J. Aitken, *Taylorism in Wotertown Arsenal, Scientific Management in Action*, Harvard University Press, Cambridge 1960.

⁴⁸ R. Kanigel, *Taylor-made. (19 th century efficiency expert Frederick Taylor)*. *The Science*, Vol. 37. Iss. 3. 1997: 3.

и/или српског матерњег језика називан "магарцем", највероватније ће остати без одговора управо зато што је фејклористичка намера великог броја списа о Цоу Магарцу, у периоду од Френсисовог текста па до Дорсоновог одређења фејклора, потрошила време у коме се од старијих, а тад још живих, питсбуршких металаца то могло сазнати. На основу оваквог одређења Цоа, названог "магарац", могуће је претпоставити да су сва "истраживања" његовог етничког идентитета ишла у погрешном правцу и да Цо уопште не мора бити Ханки, мада је и то могуће. Ипак, вероватније је да су Ханкији испадали из ужег избора за супер-радника те да су то пре постајали Американци или радници из етничких група које су раније стигле у Пенсилванију и боље овладале енглеским, што их је чинило погоднијим за учење и тејлоровски дрил од неписмених Ханкија. Према томе, на могуће питање "Да ли је Цо Магарац био Хрват или Србин?" највероватнији одговор је: ни Хрват ни Србин. Цо је могао бити и Американац, или Немац или Холанђанин, попут Тејлоровог Шмита, односно, свако ко је по налогу компаније "набијао" норму на основу које се, потом, одређивала надница. По природи ствари он није могао бити део "радничког колектива" већ њему супротстављени експонент компаније.

Цо Магарац и пад у растопљено гвожђе

Уколико се на овај начин протумачи лик Цоа, погрдно названог "магарац", онда се може протумачити и његова "смрт" у растопљеном гвожђу. Фејклоризација Цоа Магарца и његово претварање у радничког супер-хероја, са Суперменовим карактеристикама, нису могли успешно да протумаче како су његов крај и смрт у растопљеном гвожђу херојски и трагични, али истовремено и црнохуморни, односно сатирични.

Цоова смрт се може посматрати у два релевантна контекста. Једно је социјални контекст, односно, релација између неписмених и неквалификованих радника, у овом случају Ханкија, и експонената компаније (надзорника, супер-радника и сл.), а друго, технолошко-правни оквир бројних несрећа које су се догађале у питсбуршким и осталим пенсилванијским челичанама и које су имале велики број људских жртава.

За разумевање односа који у радници у челичанама имали према експонентима компаније са којима су директно долазили у контакт, може се навести доживљај самог Фредерика Тејлора приликом његовог првог укључивања у ред "људи компаније". Када је Тејлор, радећи у фабрици "Midvale Steel Company" у Џонстауну (Пенсилванија), из групе радника напредовао у шефа ("gang-boss") радници са којима је до тада радио исти посао су му, скоро сви редом, изrekli недвосмислену претњу: "Фред, ми смо срећ-

ни што си ти постао шеф. Ти знаш игру врло добро и ми сми сигурни да нећеш бити циција. Ако будеш уз нас све ће бити у реду, али ако мењаш неку од цена можеш бити сигуран да ћемо те бацити преко ограда."⁴⁹

Велики број несрећа на раду са смртним исходом представљају други оквир у коме се може посматрати Џоова смрт. У посебној студији о несрећама на раду у Питсбургу Кристал Истман је утврдила да је само у једној години (од 1. јула 1906. године до 30. јуна 1907. године) у Питсбургу било 195 смртних случајева, а у целој Alleghenu County 526.⁵⁰ Од тих 195 случајева у Питсбургу двадесет и четири или преко 10 % су били падови којима је прећено Тејлору. Државни закон Пенсилваније је захтевао извештај о сваком озбиљнијем акциденту, али је био ноторно кршен тако што компаније које су сачињавале такве извештаје нису их достављале на увид јавности.⁵¹ То значи да су истрага и њени резултати остајали унутар компанија којима није одговарало да се о несрећама, чак и када су имале смртни исход, даље истражује. У таквим условима претња којој је био изложен Тејлор делује веома озбиљно јер у маси акцидентата, који нису подвргнути детаљној истрази, један више или мање неће бити значајније примећен.

Одсуство детаљних извештаја о акцидентима и, што је још важније, њихов велики број, чини немогућом реконструкцију која би показала да ли је Џо, звани Магарац, стварно гурнут у растопљено гвожђе или су то биле само жеље Ханкија да се реше супер-радника који им је стварао високе норме и тиме снижавао наднице.

Џо Магарац и тржишна економија

Џо Магарац мора да нестане јер се противи логици тржишне економије. Легенда га убија самоубиством у растопљеном гвожђу, што је једна могућност, док другу могућност представља стварна ограда преко које се у растопљено гвожђе или само на тврди под може бацити онај ко радницима наноси штету. У том смислу, легенда има *happy end* јер елеминише Џоа као узрочника радничких невоља које се састоје у повећаном раду, са једне стране, и губитку посла, као крајњој последици, са друге стране. Ни фејклорна верзија која полази од интереса компаније не може да остави Џоа Магарца у животу. Његово самоубиство разрешава логичку контрадикцију између тежње за апсолутним повећањем производње и ограничене тржишне тражње. Већ фолклорна верзија "затвара" фабрику

⁴⁹ F. W. Taylor, op. cit. 49.

⁵⁰ C. Eastman, *Work-accidents and the law*, Charities Publication Committee, New York, 1910: 11. i 64.

⁵¹ C. Eastman, op. cit. 11.

на неколико дана и при отварању затиче Џоа у растопљеном гвожђу, јер радницима није у интересу да остану без посла, док се Џоовом смрћу отклања велико повећање норме уз мало или никакво повећање зараде. Ни фејклорна везија не може да "сачува" Џоа Магарца, јер компанија није та која контролише тржиште и тражњу сопствених производа, нити експанзија производње нужно води повећању профита. Напротив, хиперпродукција одређеног производа води паду цене на тржишту и, у крајњој линији, затварању производње.

Елементарна тржишна логика и њена реализација у обичном животу чине да је лик попут Џоа Магарца у очима радника "Обична луда" која се жртвује за компанију или "Издајник" који је за мало повећање зараде издао припаднике друштвене групе којој припада. Са становишта компаније он је "Херој-мученик" који је компанији далеко потребнији мртав него жив, и из чијег се лика могу узимати елементи према потреби за даљу фејклорну градњу радничког митског хероја.

Од супер-радника до радничког Супермена

Преокрет који је доживела сага претварањем Џоа Магарца од непријатеља радника, од радника-бика и бесловесног нормирца у радничког хероја и Супермена није могао да се одигра без остатка. Ни писци који су писали после Френсиса нису могли да се изборе са презименом главног лика, са епизодом у којој његов предани рад доводи до затварања фабрике, или са подсмехом који је изазвало одбијање женидбе са лепом Мери. Ако је ово последње и могло да се правда Џоовим осећањима по којима Мери треба да се уда за оног кога воли (Pete Pussick – Пит Пусић), значење Магарчевог презимена се могло избегавати једино на веома провидан начин. Тако је Џорџ Карвер у тексту из 1944. године променио Џоово презиме у "Магерац" ("Magerac") удаљавајући се од изворног Френсисовог "Магарац" ("Magarac"). Да је Карвер сасвим свесно извршио ову замену, као и да је из Френсисовог текста добро разумео да реч "магарац" има погрдно значење, сведочи и додатна интервенција у којој експлицитно покушава да скрене пажњу са тог момента. Он причу о Џоу започиње реченицом: "Џо Магерац – презиме не значи ништа, колико сам успео да сазнам – рођен је..."⁵² Сви писци који су, у интересу компанија, од Џоа Магарца правили радничког хероја имали су задатак да реше нерешиво – да од некога ко је сушта супротност радничких интереса, од некога чије деловање изазива радничке бунтове, попут Хомстедске буне и

⁵² G. Carver, Legend in Steel, *Western Pennsylvania Historical Magazine*, Vol. 27. No. 3 – 4. 1944: 132.

Великог штрајка, направе лик који ће радници обожавати. Та промена је створила, осим невоља писцима таквих текстова, и "хумористичке" елементе који су били једини пут да се трансформација ублажи.

Стога је могуће закључити да је лик Џоа Магараца, већ сам по себи, био конфликтан у време његовог "тејлоровског" живота. Он је схваћен од менаџмента компаније као стварни супер-радник, као средство за убрзање процеса производње и смањење радничких надница, или бар као превентива њиховим захтевима за повећање зарада и побољшање услова рада. Друга, радничка страна му се сасвим извесно супротстављала и у својој супротстављености могла примењивати сва средства – од насилних до фоклорних и сатиричних.

Једини начин "опстанка" Џоа Магараца је ван логичких контрадикција – као апстрактно митско биће деетнизовано, деноминовано које се не бави прозводњом већ има функцију заштитника, управо онако како га описује Карвер приписујући тај опис Грегору Ипановићу. У Карверовој причи Џо спасава раднике од експлозија у високој пећи, од пада са крана или од набујале реке којом се превозе производи челичана.⁵³ Та верзија елиминира све контрадикторности радничког и компанијског читања, омогућује да се Џо појављује када је потребно и да не утиче на процес рада у коме постоје две интересне стране – страна радника и страна компаније. Да би то постао, Магарац се мора дематеријализовати и нестати у облаку дима, измаглици изнад реке, али без икаквог материјалног трага, али такав Џо Магарац нема лик и не може се материјализовати у уметничко дело, слику или скулптуру, па је за те намене у изградњи питебуршког идентитета далеко погоднија фоклорна варијанта.

Ivan Kovačević

Who Murdered Joe Magarac?

In the paper the creation of the mythical hero of the American steel industry Joe Magarac is analyzed. The analysis is based on the original text of Owen Francis from 1931. and it endeavors to resolve the quandary of whether this text is of a folklore or fakelore nature. The analysis is multi layered and is comprised from a parallel reading of the Francis text and the folklore elements from the migration country; confronting the meaning of the legend of Joe Magarac with authentic interests of workers in the steel industry and contextualizing the legend inside the social conflicts in the steel industry of Pennsylvania at the meeting point of the XIX and XX century.

Key words: America, steel industry, workers, imigrants, mythical hero Joe Magarac

⁵³ G. Carver. op.cit.